

A magyar történettudomány külföldi visszhangja, 1983–1984

Segéttudományok

SCHALLABURG '82. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. 8. Mai – 1. November 1982. (Corvin Mátyás és a reneszánsz Magyarországon, 1458–1541) Katalog des Nieder-Österreichischen Landesmuseums, Neue Folge Nr. 116. Wien, 1982. 768. *Ism.*: Bogyay, Thomas von (München) – Südost-Forschungen, 1983. 380–383.

„A Bécsben szerkesztett katalógus munkatársai és a műtárgyak túlnyomó része Magyarországról érkezett. A tanulmányok sorát Mályusz Elemér, a magyar középkor kiváló kutatója nyitja meg 'Matthias Corvinus, König von Ungarn' című kitűnő esszéjével. Figyelemre méltó a király nyugati hódító politikájának megvilágítása és pozitív értékelése. ... Fügedi Erik cikke: 'Das Königreich Ungarn' a társadalmi és gazdaságtörténeti fejlődés kitűnő ábrázolása. Mátyás király pénzügyi viszonyainak tárgyalása indirekt módon megerősíti Mályusz fent említett tézisét. A corvini külpolitika megváltozását Karl Nehring is természetesen gondosan regisztrálta, aki 'Ungarn in Europa im Zeitalter von Matthias Corvinus' címmel mesterien foglalja össze a bonyolult külpolitikai kapcsolatokat, anélkül, hogy a mélyebb motívumok – amelyeket csak sejteni lehet – problémájába belemenne. Moritz Csáky tanulmánya: 'Ungarn und die Länder der Habsburger im Zeitalter des Matthias Corvinus', a corvini külpolitikának az osztrákok számára különösen érdekes részét tárgyalja behatóan, amelyet a kiállításon is kellőképpen dokumentáltak. ... Kiemelkedik Balogh Jolán munkája, aki a kiállítás művészettörténeti anyaga feldolgozásának orozslánrészét végezte. Korábbi számos publikációjának eredményeit két cikkben foglalja össze. A tanulmányokban – 'Die ungarische Mäzene der Renaissance' és 'Die Kunst der Renaissance in Ungarn' – először volt alkalma arra, hogy a reneszánsz művészetnek Magyarország alsóbb néprétegeiben történt elterjedését és meggyökerezését is – a külföld számára – felvázolja. Alapos szakismeretről tanúskodnak Voit Pál (Das Kunsthandwerk der Renaissance in Ungarn) és Rajeczky Benjámin (Das Musikleben der Renaissance in Ungarn) cikkei is. A kötet első részét Ritoókné Szalay Ágnes (Die Geburt der ungarischen Nationalliteratur im Zeichen der Matthias-Tradition című) érdekes tanulmánya zárja.”

Nemzetközi kongresszusok, konferenciák, vegyesbizottsági ülések

WESTERMANN, EKKEHARD (szerk.): Internationaler Ochsenhandel (1350–1750). Akten des 7th International Economic History Congress Edinburgh 1978. (Nemzetközi marhakereskedelem, 1350–1750. A 7. Nemzetközi Gazdaságtörténeti Kongresszus aktái, Edinburgh, 1978.) Stuttgart, 1979. 299. = Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte, Bd. 9. – *Ism.*: M.H. – Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 32. 1984:1. 148–149.

A kötetben megjelent 12 tanulmány a gazdasági élet fontos, de nagyon elha-

nyagolt területét érinti: az európai népesség hússal való ellátását. A kötetben szerepel N. Kiss István tanulmánya: A magyar állattenyésztés jelentősége Magyarországon és Közép-Európa számára a 16–18. században.

DROBIZSEV, V.Z. – LIGI, H.M. – PIVOVAR, E.I.: K itogom VIII Mezsduarodnogo kongressza po ékonomicseszkoi isztorii (A VIII. Nemzetközi Gazdaságtörténeti kongresszus eredményei). – Isztorija SzSzsR, 1983:4. 61–74.

A Budapesten, 1982. augusztus 16–20-án lezajlott világtalákonsszuzt Ránki György nyitotta meg; a fórum résztvevőit Lázár György miniszterelnök üdvözölte. Az első plenáris ülésen Pach Zsigmond Pál, a Nemzetközi Gazdaságtörténeti társaság elnöke tartott főreferátumot „Üzleti szellem és magyar nemzeti jellem” címmel. Ebben rámutatott az eredeti tőkefelhalmozás és a kapitalizmus fejlődésének főbb szakaszaira Közép-Európában, különös figyelemmel a magyar nemesség és a harmadik rend üzleti szellemére; az áru- és pénzviszonyokra és a nemesség bekapcsolódására, majd gondolkodásának értékrendjének megváltozására. Az előadó a továbbiakban a magyar nép gazdasági és szociális vívmányait jellemezte a szocializmus keretei között. Pach Zsigmond Pál aláhúzta azt, hogy a gazdasági fejlődés sajátosságainak elemzésekor mennyire fontos a nemzeti jellem specifikus vonásainak ismerete. Agrártörténeti főreferátumot Makkai László tartott a „Nagybirtokos és kisbirtokos gazdálkodás. Hűbérurak és parasztek a közép- és újkori Európában” címmel. Ecsetelte a munka termelékenységének ösztönzését a nagybirtokon, ami megfordul a válság ill. a rekonstrukciós korszakban 1300–1600-ban és csak az új típusú nagybirtok lendíti fel a gazdasági életet. Részletesen elemzi a feudalizmus genezisét. Kétséges, hogy a „gazdaságon kívüli kényszer” terminológiát helyettesíthetjük-e a Makkai L. által javasolt „közvetlen alárendeltség” meghatározással. Pach Zsigmond Pált megválasztották a társaság tiszteletbeli elnökének.

ZIMÁNYI, VERA (szerk.): La pologne et la Hongrie aux XVIe–XVIIIe siècles. Textes du colloque polono-hongrois de Budapest (Lengyelország és Magyarország a 16–18. században. A budapesti lengyel–magyar kollokvium szövege). Bp. 1981. Akadémiai K. 149.

KÖPECZI, BÉLA – BALÁZS, ÉVA H. (szerk.): Noblesse française, noblesse hongroise XVIe–XIXe siècles (Francia nemesség, magyar nemesség a 16–9. században). Bp. 1981. Akadémiai K. 200.

GUNST, PÉTER – HOFFMANN, TAMÁS (szerk.): Grand Domaine et petites exploitations en Europe au Moyen Age et dans les temps modernes. Rapports nationaux (Nagybirtok és kisgazdaságok Európában a középkorban és az újkorban). Bp. 1982. Akadémiai K. 401. – *Ism.*: Heppner, Harald – Österreichische Osthefte 26. 1984:3. 524–526.

A MTA Történettudományi Intézete egyre több publikációban alkalmazza az összehasonlító módszert, amit három példán keresztül ismertetünk. Az első esetben a cikkek időbelileg és tartalmilag meglehetősen szórványosan

helyezkednek el, többségük gazdasági, mindenekelőtt kereskedelemtörténeti kérdéseket vizsgál és érdekes eredményeket is felmutat, azonban az előadások közül egyik sem foglalkozik olyan mértékben kielégítően Lengyelország és Magyarország összehasonlításával, hogy konkrét eredményeket mutathatott volna fel. Az olvasó ilyen összehasonlítást csak két cikkből, Péter Katalin és Jerzi Michalski tematikusan „összehangolt” tanulmányából vonhat le.

A második példa ugyanezt a képet mutatja: különféle témákat sorol (pl. Makkai és Diószegi), anélkül azonban, hogy egy ilyenfajta összehasonlítás lehetőségeit – de korlátait is – magukban az egyes cikkekben elég konkrétan tárgyalják. Az érdekes részleteredmények ellenére egy a Franciaország és Magyarország közötti, történelmileg különböző adottságoknak megfelelő képet csak közvetetten nyerhetünk a könyvből, – ha eltekintünk Diószegi tanulmányától.

A harmadik példa: majdnem minden referátum éppen a kerettémával foglalkozik. Ez az olvasó számára azzal az előnnyel jár, hogy az egyes cikkek egymással összehasonlíthatók, mégha csak behatároltan is, mert nem mindenütt tárgyalták ugyanazt a korszakot. Mindemellett azonban ez a gyűjtemény összességében hatóságos képet nyújt a témák és feldolgozások sokrétűségéről, majdnem egész Európában – Skandináviától Olaszorszáig, Oroszországtól Spanyolországig.

NOBLESSE française, noblesse hongroise XVIe–XIXe siècles. (Ed. by Köpeczi B. and H. Balázs É. Bp. Akadémiai K., Paris, Éd. du CNRS. 1981. 200.)

LA PLOGNE et la Hongrie aux XVIe–XVIIIe siècles. (Ed. by V. Zimányi. Bp. 1981. Akadémiai K. 149.) – *Ism.*: R.J.W. Evans. – History, 1983. febr. t. 68. f. 222. 157.

A két kongresszus előadásaiból összeállított kötetek ismertetője bírálja a tanulmányok egymással és a konferenciák célkitűzéseivel való laza összefüggését, egyenetlen fajsúlyát.

A kötetek az 1975-ben Rennesben, ill. 1976-ban Budapesten tartott konferenciák előadásait tartalmazzák. A cél az érintett országok történelme bizonyos közös problémáinak megvitatása volt, főleg a kora újkorra vonatkozólag. A francia–magyar ülések a nemességgel foglalkoztak; a lengyel–magyar konferencia középpontjában gazdasági és intellektuális kérdések álltak. A témák közös volta ellenére a kölcsönösség azonban majdnem teljesen hiányzik. Egyetlen referátum (PETNEKI Á.) tesz összehasonlítást egy rövid művészettörténeti esszében Magyarország és Lengyelország között, bár a tárgy szinte kiált történészért. Két résztvevő (Wyczanski és Leskiewicz) Kelet- és Nyugat-Európa hasonlóságairól és különbségeiről való mondanivalója csak némileg analitikus. Szerkesztői hozzászólások, feljegyzett viták nincsenek a kötetben. A tíz francia esszé alig mond mást, mint amit a szakemberek már amúgyis tudnak; Bérenger a noblesse d'épél és az állam viszonyát elemzi, A. Soboul az arisztokrácia és a forradalom témáján belül mozog, a többiek, J. Meyer vezetésével, többnyire Bretagne vidéki nemességével foglalkoznak. Lengyelországot öt referens képviseli, a legjobb közülük M. Bogucka, aki alapos összefoglalást ad a balti államok kereskedelméről és a hazai társadalomra gya-

korolt hatásáról. Ami a magyar történészeket illeti, hasznos összefoglalásokat kapunk a különböző területeken folytatott munkálatok eredményeiről: a nemesség magatartásáról a Dózsa-felkelésben (Székely), és II. Rákóczi F. szabadságharcában (Köpeczi); a 18. századi művelt arisztokráciáról (H. Balázs É.); és a felvilágosult nemességről (Kosáry); a hanyatló kereskedő-társadalomról a 16. századi Kassán (Granasztói) és a szkíta ideológia hiányáról a 18. század politikai nemzetében (Péter K.); Pach Zs. P. fontos kutatási eredményeit folytatja a levantei kereskedelemmel kapcsolatban; Zimányi V. a 18. századi marhakivitelről közöl statisztikai adatokat, Benda K. pedig megismétli érdekes elméletét a kálvinista ellenállásról.

UNGARN und Österreich unter Maria Theresia und Joseph II. Neue Aspekte in Verhältnis der beiden Länder (Magyarország és Ausztria Mária Terézia és II. József alatt. A két ország közötti kapcsolat szempontjai). Wien, 1982. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 164. – *Ism.*: Kazimir, Š. – Historický časopis (Bratislava) 32, 1984.6. 956–957.

A könyv 1980-ban Bécsben tartott osztrák–magyar történész vegyesbizottság 2. ülészakán elhangzott előadásokat tartalmazza, a recenzor ezeket foglalja össze.

LE GOFF, Jacques – KÖPECZI, Béla: (Publ.) Objet et méthodes de l'histoire de la culture. Actes du colloque franco-hongrois de Tihany (A művelődéstörténet tárgya és módszerei. A francia–magyar történész találkozó iratai. Tihany, 1977. október 10–14.) Paris – Budapest, Ed. du CNRS – Akadémiai K. 1982. 248. – *Ism.*: Michaud, Claude. – Annales ESC 39, 1984:1. 174–175.

Georges Duby, Köpeczi Béla, Lackó Miklós és Jacques Le Goff előadásának ismertetése a művelődéstörténet tárgyköréről, melyet elkülönítettek a szellem-történettől, a művészet-, irodalomtörténettől, gazdaságtörténettől, valamint néprajztól; Le Goff a művelődéstörténetet történeti antropológiának nevezi. A kollokvium első témája az oktatás története. Az ismertetés kiemeli Jacques Revel referátumát. A találkozó második témája „Társadalom, mentalitás a XVIII. században”. Itt Albert Soboul, Gundula Gobel, H. Balázs Éva, Kosáry Domokos, Benda Kálmán, Sziklay László és Bene Ede előadásait ismerteti Michaud egy-egy mondattal.

A harmadik szekcióban az „Etnográfia és folklór: elmélet és történelem” témában hangzottak el előadások. Az ismertetés kiemeli Sötér István, Voigt Vilmos, André Burguire, Mona Ozouf, Joseph Goy és Jean Yver referátumát.

ČIČAJ, V.: Konferencia o Matejovi Belovi, o jeho živote a diele (Bél Mátyásról, életéről és művéről rendezett nemzetközi tudományos tanácskozás). Smolenice, 1984. dec. 12–15. – *Ism.*: Historický časopis (Bratislava) 32, 1984:3. 514–515.

Bél Mátyás (1684–1749) születésének 300. évfordulója alkalmából a SZTA Történettudományi Intézete és Földrajzi Intézete által rendezett tanácskozás elhangzott előadások, hozzászólások és vita-felzólások tartalmi összefoglalása. A tanácskozáson a magyar történészek részéről Wellmann Imre és Nagy László vett részt. Wellmann Bél Mátyásnak a feudális társadalommal

kapcsolatban elfoglalt kritikai álláspontját jellemezte a művei alapján; Nagy L. pedig tudományos hagyatéka sorsának alakulását vizsgálta.

Historiográfia

MAKKAI, László: *Ars Historica: On Braudel (Ars Historica: Braudel-ről)* – Review 6, 1983.4. 435–453.

1979-ben jelent meg Fernand Braudel *Civilisation matérielle, Economie et Capitalisme, XVe–XVIIIe siècles*. (Anyagi civilizáció, gazdaság és kapitalizmus, 15–18. század.) című könyve, amelyet Makkai László ismertet tanulmányában. Véleménye szerint a könyv a huszadik századi historiográfia alapműve.

GLATZ, Ferenc: *Bakwardness, Nationalism, Historiography (Elmaradottság, nacionalizmus, historiográfia)*. – *East European Quarterly* 17, 1983.1. 31–40.

A cikk a magyarországi historiográfia, a nemzeti identitáskeresés 19. századi gyakorlatának bemutatásából kiindulva elvezet a magyar történelemkutatás jelenkori problémáihoz.

GLATZ, Ferenc: *K vüvodu v szvet pervüh tomov obobscajuscsego truda po izstorii vengerszkogo naroda (A magyar nép történelmét összefoglaló mű első kötetéről)*. – *Voproszű Izstorii*, 1983.8. 143–148.

A tizkötetes „Magyarország története” szerzői, szerkesztőbizottsága nevében ismerteti a munka koncepcióját, az 1976 óta megjelent köteteket, a kötetek tematikáját.

Magyarország története 1526-ig

TORU, Senga: *Morávia bukása és a honfoglaló magyarok. Századok*, 1983.2. 307–345. – *Ism.*: Pražák, Richard. – *Časopis matice moravské (Brno)* 103, 1984.3–4. 377–378. A szerző új alapokon próbálja a témát értelmezni, sőt a csehszlovák történészeknek a kérdéssel kapcsolatos véleményét is differenciáltan értelmezi; javasolja a tanulmánynak cseh vagy szlovák nyelvre történő lefordíttatását és megjelentetését.

– *Ism.*: – II –. – *Historický časopis (Bratislava)* 32, 1984.2. 333–334.

A cikk legértékesebb részének azt a megjegyzést tartja, hogy a Nagymorva Birodalom bukása után a magyarok által meghódított területeken szláv lakosság is maradt. Számos bíráló megjegyzés mellett (a forrásokat a szerző kizárólag saját tételeinek alátámasztására használja, főleg Porfirogenetoszra támaszkodik, a többi forrás értékét alábecsüli, a magyar régészek és történészek, főleg Györffy és Kristó nézeteit fogadja el), a recenzor aláhúzza, hogy a Századok szerkesztősége célt tévesztett, ha a tanulmány közzétételével az volt a célja,

hogy a 9. századi csehszlovák és a magyar őstörténet még számos bonyolult kérdésének tisztázásához járuljon hozzá.

KELLENBENZ, H. (szerk.): Handbuch der europäischen Wirtschafts und Sozialgeschichte, Bd. 2.: Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte im Mittelalter (szerk.: J.A. van Houtte). (Európa gazdaság- és társadalomtörténete a középkorban.) Stuttgart, 1980. 830. 22 paragr.: KOVRIG, Ilona: Reitervölker: Die awaren im Karpatenbecken, 617–624. (Lovasnépek: Az avarok a Kárpát-medencében); GYÖRFFY, György: Ungarn von 895 bis 1400, 625–655. (Magyarország 895-től 1400-ig.) – *Ism.*: GÖCKENJAN, Hansgerd (Giessen) – Südost-Forschungen, 1983. 312–314.

„Az 'Európai gazdaság- és társadalomtörténeti kézikönyv' most megjelent második kötetében Délkelet-Európa története viszonylag nagy helyet foglal el. A magyar kutatás két jelentős névvel képviselteti magát, az archeológus Kovrig Ilonával és a történész Györffy Györggyel.

... Györffy ismeretekben gazdag és átgondolt ábrázolása, amely a forrásanyag átfogó ismeretén alapszik, korlátlan elismerést érdemel. Mind Györffy, mind Kovrig cikkei a magyar történelmi és régészeti kutatás magas színvonalát tükrözik és egyben kijelölhetik a középkori Magyarország még hiányzó gazdaság- és társadalomtörténetének irányát.”

HELTAI, Gáspár: Krónika az magyaroknak dolgairól. (Sajtó alá rend.: Kulcsár Margit. A bevezetőt Kulcsár Péter írta.) Bp. 1981. Magyar Helikon, 475. (Bibliotheca Historica.) – *Ism.*: Bogyay, Thomas von (München) – Südost-Forschungen, 1983. 358–359.

„A Bibliotheca Historica sorozat – amely igényesen kiállított tudományos ismeretterjesztő sorozat – jelen kötetében a magyar múlt barátainak szélesebb köre számára olyan történeti művet jelentetett meg, amelynek tulajdonképpen csak kultúrtörténetileg van különleges jelentősége. Kulcsár Péter, aki Bonfiniról írott munkáival és a Ranzanus-kiadással a magyarországi humanizmus kitűnő ismerőjének mutatkozott, összefoglalja a szerző kevésbé ismert életútját. ...”

III. BÉLA emlékezete. A szöveganyagot válogatta, fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Kristó Gyula és Makk Ferenc. A képanyagot Marosi Ernő válogatta. Bp. 1981. Magyar Helikon, 215. (Bibliotheca Historica.) – *Ism.*: Bogyay, Thomas von (München) – Südost-Forschungen, 1983. 361–362.

„A 'Bibliotheca Historica történelmi és kultúrtörténeti sorozat' magas példányszámú, ízlésesen kiállított kötetei a magyar történelem írásos forrásait teszik hozzáférhetővé a történelem iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség számára. A szegedi egyetem két történészének közös munkája azonban a szakemberek különleges érdeklődését is kiérdemli. Hiszen majdnem teljes gyűjteményét nyújtják a III. Béla király életét és tevékenységét érintő forrásoknak. A bevezető nagyon világosan összefoglalja a király életútját és kormányzását és bemutatja Magyarország akkori társadalmi és gazdasági viszonyait is ...

Néhány megjegyzés a bevezetéshez: hiányoznak a lábjegyzetek, vagy jegyzetek,

kiváltképpen azért, mert a szerzők túlságosan vitatott kérdésekben foglalnak állást. A publikált forrásokra való hivatkozások ezt a hiányt legalább részben pótolhatták volna. A 15. oldalon azt olvassuk: 'nem kizárt', hogy az érsek (Lukács) kezdetben III. Béla követője volt és talán abban is szerepet játszott, hogy Bélát Bizáncból a megüresedett trónra hívták. III. Sándor pápának Lukács érsekhez írott levelében (nr. 11. 60–61. pp.) ez mint vitathatatlan tény jelenik meg, s nincs okunk kételkedni benne. ..."

A recenziens a továbbiakban több tévedésre, valamint hiányosságra hívja fel a figyelmet, majd a következőképpen folytatja: „A fordítások lehetőség szerint a legjobb kritikai forráskiadásokat vették alapul. Kiemelendő a számos görög forrás, amely részben csak az utóbbi évtizedekben vált ismertté. Úgy tűnik azonban, hogy a két szerző érdeklődése bizonyos egyoldalúsággal a politikára irányul, alig használták ki az alkalmat, hogy fontos kultúrtörténeti összefüggéseket mutassanak be.

Amint ezt a jelen forrásgyűjtemény bizonyítja, III. Bélát éppen a középkori magyar historiográfiában feltűnően mostohán kezelték. Ma már bizonyos, hogy az egyik legjelentősebb Árpád-házi uralkodó volt. A vele foglalkozó magyar történészek számára a könyv jó ideig nélkülözhetetlen lesz.”

A TATÁRJÁRÁS emlékezete. A kötet anyagát válogatta és szerkesztette Katona Tamás. Szakmai szempontból átnézte Györffy György és Szűcs Jenő. A bev. tanulmányt Györffy György írta. Bp. 1981. Magyar Helikon, 368. (Bibliotheca Historica.) – *Ism.*: Bogyay, Thomas von (München) – Südost-Forschungen, 1983. 362–363. „... Többet nyújt, mint amit a cím ígér. A kiadvány számára magyarra fordított írásos források nemcsak az 1241–1242-es magyarországi katasztrófát érintik. ...

Az egyes fejezetek elején pontosan megadják, hogy a szövegeket mely publikációkból vették át, a végén állnak a magyarázó jegyzetek, sajnos azonban minden forrás- és irodalomhivatkozás nélkül. Ez rendkívül sajnálatos, sőt megfoghatatlan, kiváltképpen, hogy a jegyzetek néhány kevésbé ismert és egy-két kérdéses adatot is tartalmaznak. A recenziens szeretné megtudni például, min alapul az a megállapítás, hogy a mohi csatában elesett templomos lovag Rembald de Caremb volt. Pauler Gyula alapvető művében „A magyar nemzet története az árpád-házi királyok alatt” (II. kötet Bp. 1899) az 515. oldalon a spalatoí Tamás által emlegetett, de meg nem nevezett templomos lovagot Jacobus de Monti Regalival azonosította. James R. Sweeney, aki a „Historia pontificum salonitarum atque spatensium” új kritikai kiadását készíti elő és a közeljövőben megjelenő „Ungarns Geschichtsschreiber” (Styria Verlag, Graz–Köln–Wien) 3. kötete számára az idevágó fejezetet kommentálta, Paulertől függetlenül ugyanerre az eredményre jutott. Egy jó tudományos apparátus a tartalmilag átfogóan megszerkesztett és tipográfiailag is kitűnően kiállított kötet értékét méginkább emelhetné volna.”

DÜMMERTH, DEZSŐ: Az Anjou-ház nyomában. Szombathely, 1982. Panoráma K. 542. – *Ism.*: J. Sopko. – Historický časopis (Bratislava) 32, 1984:1. 167–168.

A monográfia alapos tartalmi bemutatásán túl a recenziens néhány bíráló meg-

jegyzést is tesz. Véleménye, hogy az ismertetett munkát csakis kritikai fenntartásokkal szabad elfogadni. Hiányolja pl., hogy Nagy Károly keleti hódító háborúi tárgyalásánál csak az avarokról tesz említést, a szlávokról megfeledezik; a szerzőnek a „szent háború” eszméjéről kifejtett nézeteit ugyancsak fenntartással kell fogadni, sőt a recenzor szerint a szerző eltúlozza azt a hatást, amelyet a spiritualisták Nagy Lajos vallási meggyőződésére gyakoroltak. A könyv a bonyolult történeti problémákat inkább szabadabb irodalomtörténeti megközelítéssel próbálja megoldani. A munka legsikerültebb részeinek a világi műveltségnek utat törő eszmei áramlatokkal, az olasz humanizmus és reneszánsz hatásával foglalkozó fejezeteket tekinti.

KOSÁRY, DOMOKOS: Magyar külpolitika Mohács előtt. Bp. 1980. 205. – *Ism.:* Bogyay, Thomas von (München) – Ungarn-Jahrbuch 12, 1982–1983. 262.

„Ezzel a munkájával Kosáry – akinek történelmi bibliográfiái már régóta elengedhetetlen segédeszközei a magyar történelmet kutatók számára – hiányt akar pótolni. A régebbi forráskutatás ugyanis a középkori magyar nagyhatalom fényes időszakait részesítette előnyben. Diplomáciai források alapján itt éppen a hanyatlást vizsgálják. ... Kosáry minden adata és következtetése imponáns tudományos apparátussal (több mint 300 jegyzet) pontosan és meggyőzően bizonyított. A szerző a maga elé kitűzött feladatot példaszerűen oldotta meg. Csak azon lehet kissé csodálkozni, hogy ez a kitűzött dokumentált munka egy tudományos-népszerűsítő sorozatban jelent meg.”

A MAGYAROK TÖRTÉNETE. Tarih-i Üngürüş. Madzsar Tarihi. Bp. 1982. Magvető K. 524. – *Ism.:* Marsina, Richard. – Historický časopis (Bratislava) 31, 1983:4. 630–633.

A recenzor a szlovák olvasót nemcsak a két – török nyelven írott – mű keletkezése körülményeivel és a két szerző (az egyik ismeretlen) életével és a művek rövid tartalmával ismerteti meg, hanem meglepéssel nyugtázza a művek magyar nyelven történő megjelentését (sőt reméli, hogy rövidesen a szlovák nyelvű kiadásra is sor kerül), mivel úgy látja, hogy a munkákban sok olyan adat van, amely a középkorral foglalkozó történészek számára is újat jelent, hiszen az eddigi megjelent krónikákban nem szereplő utalások is vannak a munkákban.

1526–1848

GUNST, PÉTER – HOFFMANN, TAMÁS (szerk.): Grand Domaine et Petites Exploitations en Europe au Moyen Age et dans les Temps Modernes. Rapports Nationaux. – Large Estates and Small Holdings in Europe in the Middle Ages and Modern Times. National Reports. Bp. 1982. Akadémiai K. 402. –

– *Ism.:* Kaufhold, Karl Heinrich (Göttingen) – Historische Zeitschrift 238, 1984:1. 131–132.

A tanulmányok eredményeit, – amelyek Európa majdnem minden területéről

rövid áttekintést nyújtanak a kutatás helyzetéről, s ezzel olyan bőségu információkat adnak, amelyek eddig ilyen mértékben seholsem álltak rendelkezésre – nagyra kell értékelni. Természetesen láthatóvá válnak a hiányosságok is, amelyek a kerettéma kifejezetten alapvető kérdéseit illetően fennállnak – pl. a mezőgazdasági birtok- és uradalmi struktúra jelentősége és változása. A problémafelvetés itt kétségtelenül ösztönzően hatott, mert néhány cikk tipizálást vagy hasonló általánosításokat kísérelt meg. Emellett többször joggal utalnak a város és a falu, valamint a mezőgazdaság és a falusi kézműipar közötti szoros kölcsönhatásokra, tehát elkerülnek egy leszűkítő, tisztán agrártörténeti szemléletmódot.

KÓEPCZI, BÉLA: Staatsrason und christliche Solidarität: Die ungarischen Aufstände und Europa in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts (Államérdek és keresztény solidaritás: a magyar felkelések és Európa a 17. század második felében). Vienna, 1983. Böhlau. – *Ism.:* Roider, Karl A. (Louisiana State Univ.) – The American Historical Review 89, 1984:4. 1111.

Az 1664–1700-as időszak magyar történelméről „Köpeczi felkutatott valamennyi jelentős késő 17. századi hírlapot, pamfletet, történelmi, földrajzi anyagot, verseket, regényeket és darabokat, melyek a magyar felkeléssel kapcsolatosak. Különösen lenyűgöző a Hollandiában megjelent francia irodalomból készült válogatás. Sajnálatos, hogy ez az információtömeg többnyire nem lett szintetizálva. ... A könyv impresszív mennyiségű kutatást árul el, és aranybánya olyan kutatók számára, akik a korai modern kor népszerű irodalmával foglalkoznak.

BUZA, JÁNOS: Die grossbäuerliche Viehzucht auf der ungarischen Tiefebene im 17. Jahrhundert (A nagyparaszti állattenyésztés a magyar Alföldön a 17. században). – Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie 32, 1984:2. 165–210.

A nagyparaszti állattenyésztés struktúrája (szarvasmarha-, juh- és lótenyésztés elemzése). Számos táblázattal, bő jegyzetekkel ellátott cikk.

PACH, ZSIGMOND PÁL: Közép-Kelet Európa és a világkereskedelem az újkor hajnalán. Századok, 1982. 116. évf. 3. sz. 427–459. – *Ism.:* Kazimír, Š. – Historický časopis (Bratislava) 31, 1983:4. 638–639.

A recenzor kiemeli, hogy a munka nagyon érdekes és kezdeményező és legfőbb értéke, hogy a szerző a gazdasági differenciálódás integrált részeként vizsgálja a nyugat-európai országoknak a tengerentúli országokkal folytatott kereskedelmét; figyelemreméltónak tartja a 17. századi gazdasági válságra vonatkozó megállapításait, főleg a szlovák történészek számára, mivel magyarázatot kapnak a 17. századi Szlovákia gazdasági fejlődése néhány problémájára is.

BALÁZS, ÉVA H. – HAMMERMAYER, L. – WAGNER, H. – WOJTOWITZ, J. (Szerk.): Beförderer der Aufklärung in Mittel- und Osteuropa. Freimaurer, Gesellschaften, Clubs (A felvilágosodás támogatói Közép- és Kelet-Európában. Szabadkőművesek, társaságok, klubok). (Studien zur Geschichte der Kulturbeziehungen in

Mittel- und Osteuropa. Bd. 5.) Berlin, 1979. 347. – *Ism.*: Hoensch, Jörg K. (Saarbrücken) – Zeitschrift für Historische Forschung 10. 1983:3. 379–381.

A recenzens röviden ismerteti a kötetben szereplő tanulmányokat (köztük a H. BALÁZS Éva írását is) és végül megállapítja: „A szabadkőművesség hatástörténetéhez Közép- és Kelet-Európában 1740 és 1810 között a kötet kitűnően használható mint kézikönyv – nem utolsósorban jó jegyzékei és bibliográfiai hivatkozásainak bősége miatt, bár az egyes cikkeknel bizonyos kiegyensúlyozatlansággal kell számolni, ami az ilyen gyűjteményes köteteknél elkerülhetetlen. Alkalmanként erősen hajlanak arra, hogy csak egy páholy, vagy személyiség szempontjából jelentős eseményeket részletezzenek. Ezt megsínyli a kötet zártsága. A szerkesztők részéről hasznos lett volna egy összefoglaló értékelés a konferencia eredményeiről. A résztvevők tudományos tevékenysége bemutatása is jó lett volna. Azt a következtetést lehet levonni, hogy a szabadkőművesség politikai és kulturális jelentőségét eddig egyszerűen lebecsülték.”

ZIMÁNYI, V.: Grands Domaines et Petites Exploitation en Europe Orientale-Centrale (A nagybirtok és a kisgazdaságok Kelet-Közép-Európában). In: Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 27, 1981. 317–333. – *Ism.*: Kazimír, Š. – Historický časopis (Bratislava) 32, 1984:4. 646–648.

A recenzor vitába száll a szerző számos megállapításával: 1. a gazdasági fejlődésben a 17. sz. középtől tapasztalható visszaesés, ill. az a megállapítás, hogy Közép-Európa ekkor a világgazdasági fejlődés perifériájára került a recenzor szerint Szlovákiára aligha vonatkozik; 2. helytelen az a megállapítás, hogy a földbirtokosság az állatkivitelbe nem kapcsolódott be; 3. a szőlő-, ill. a bortermeléssel kapcsolatos következtetéseknek a recenzor szerint nem sok köze van a történelmi valósághoz; 4. kételkedéssel fogadja azt a megállapítást is, hogy a 17. században a gyarmatok vették át a Közép-Európa keleti részének a nyugati piacokra irányuló gabonafélék kivitelében betöltött szerepét. Véleménye szerint a szerző a magyarországi fejlődést helyesen próbálja elemezni, de megfélekedzik arról, hogy egy koncepciót csak a tényekkel alátámasztva lehet tartalommal megtölteni, ugyanakkor a szerző saját koncepciója felépítésénél számos és fontos tényezőt figyelmen kívül hagy csak azért, mert ezek a tények koncepciójának ellentmondanak, sőt néhányat éppen e koncepció érdekében kénytelen elferdíteni.

MAKKAI, LÁSZLÓ: Örökös jobbágság és kapitalizmus. Századok, 1981. 115. évf. 2. sz. 320–339. – *Ism.*: Kazimír, Š. – Historický časopis (Bratislava) 32, 1984:4. 653–654.

A recenzor szerint a szerző által elmondottak túlságosan leegyszerűsítik a problémát. Véleménye szerint az állattenyésztésnek és a szőlő- ill. bortermelésnek a külpiacokhoz való kötődése nem ad magyarázatot a második jobbágság magyarországi kialakulására és fejlődésére, ugyanakkor a második jobbágság kulcskérdésének: a feudális járadék problémájának kevés figyelmet szentel. A cikk jelentőségét két vonatkozásban tartja figyelemre méltónak: 1. megismerteti a kérdésnek a nemzetközi irodalomban való legújabb értékelésével;

2. kísérletet tesz a világgpiacnak a késő feudalizmuskori magyarországi gazdasági és társadalmi fejlődésére gyakorolt hatása tisztázására, magyarázatára.

CSIZMADIA, ANDOR: Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban. Bp. 1979. Gondolat K. 585. – *Ism.*: Toth, Adalbert (München) – Südost-Forschungen, 1983. 364–465.

„Csizmadia professzor, a magyar közigazgatástörténet elismert mestere olyan reformtervezeteket publikál ebben a kötetben, amelyek a török kiűzésétől a tanácsrendszer bevezetéséig – a magyar közigazgatás javítása vagy felépítése céljából jöttek létre. A tervek egy részét a levéltárakból kellett napvilágra hozni, más részük már megjelent nyomtatásban. ... A gyűjtemény összesen 37 reformtervezetet tartalmaz. Nagyon tanulságos a szerkesztő bevezetője, a közigazgatás főbb kérdéseit foglalja össze az adott időszakban.”

BENDA, KÁLMÁN – ELEK, JUDIT: Vizsgálat Martinovics Ignác szászvári ügyvéd és társai ügyében. Bp. 1983. 448. – *Ism.*: Šimončíč, J. – Historický časopis (Bratislava) 32, 1984:1. 169.

A film-forgatókönyv tartalmi bemutatása mellett a recenzor pozitívan értékeli a történész és rendező közös vállalkozását, mert „... a múltban nem nagyon gyakran fordult elő, hogy egy Dei gratia történész – és Benda K. kétségtelesen az – átlépje a tudomány határvonalát. Olyan páratlan szintézis született, amely historizmusából és a historizmus posztulátumából mitsem vesztett. ... A 18. század utolsó évtizede, pontosabban 1794–95-ös évek drámai volta egyenesen fölkínálta magát arra, hogy a történész és a rendező kísérletet tegyen egy ilyen mű megírására, amely több, mint egyszerűen sikeres...”

KOSÁRY, DOMOKOS: Napoleon et la Hongrie. Bp. 1979. Akadémiai K. 122. (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, 130.) – *Ism.*: Kazimír, S. – Historický časopis (Bratislava) 32, 1984:6. 957–958.

A kérdés feldolgozására eddig már többen és többször vállalkoztak, de eddig – a recenzor véleménye szerint – Kosárynak sikerült a felvetett kérdéskörrel, vagyis a napoleoni hatalmi politikának Magyarország belpolitikai fejlődésére gyakorolt hatásáról reális és józan értékelést adnia, főleg a francia forradalom ideológiájának Magyarországon történő elterjedéséről és hatásáról.

– *Ism.*: Conelly, Owen (Univ. of South Carolina) – Austrian History Yearbook 17–18. 1981–1982. 426–428.

„...A marxista vonal ellenére Kosáry egy gondos, tudományos művet hozott létre, felhasználva mind a francia, mind pedig a magyar könyvtári forrásokat, éppúgy mint a nyomtatásban megjelent előadásokat, emlékiratokat és másodlagos forrásokat. ...”

Typografia Universitatis Hungaricae Budae 1777–1848. Pablé par Péter Király. Bp. 1983. Akadémiai K. 503. – *Ism.*: V. Matula. – Historický časopis (Bratislava) 32, 1984:3. 496–499.

A recenzor részletesen ismerteti az Egyetemi Nyomda alapításának 400. és

Nagyszombatról Budára való költöztetése 200. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi tanácskozás (Bp. 1977. szept. 4–8.) anyagát tartalmazó kötetet, amelyet rendkívül pozitívan értékel, főleg a benne közölt szláv (szlovák) anyagot tartja nagyon hasznosnak a szlovák kutatók számára. Érdekesnek tekinti a kötetben helyet foglaló, a Nyomda korabeli kiadványairól készült jegyzéket is.

KÁLLAY, ISTVÁN: A magyarországi nagybirtok kormányzata 1711–1848. Bp. 1980. Akadémiai K. 337. – *Ism.*: Deák, Ernő (Bécs) – Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 36, 1983. 493–495.

„Kállay munkáját kézikönyvként és forráspublikációként is be lehet sorolni. Minden fejezetben először a funkciókat írja le; fejtegetéseinek helytállósága számos bizonyítékra támaszkodik. Ha a gazdaságtörténész különösen a különféle uradalmak könyveléseinek évi számításai iránt érdeklődik a 18. század második feléből, akkor ezzel nem ragadja meg a nyújtott ismeretek sokrétűségét. Sőt Kállay többet nyújt annál, mint amit a cím időbeli behatárolása ígér, hiszen egy kitekintésben a jobbágyfelszabadítás utáni időszakot is felvázolja.

Bár az alapvető közigazgatási struktúra áttekinthetően jelenik meg Kállay tanulmányában, a keresztező kapcsolatokat és paralellításokat azonban nem lehet mindig világosan megkülönböztetni, éppen a példák bősége miatt. Éppen ezért a vázlatos rajzok, illetve az uralmi szervek tagozódásai előnyösek a szövegben. Bizonyára a terjedelmes anyag könnyebb megértésére szolgál az összefoglalás, amely azonban csak magyar nyelven jelent meg.”

1848–1949

BEREND, T. IVÁN – RÁNKI, GYÖRGY: The European Periphery and Industrialization 1780–1914. (Az európai periféria és az iparosítás 1780–1914.) Cambridge, 1982. University Press, 180. – *Ism.*: Pollard, Sidney (Bielefeld) – Historische Zeitschrift 237. 1983.1. 182–183.

A két szerző számos kitűnő gazdaságtörténeti munka révén ismert, amelyekben nehézség nélkül tudták bekapcsolni a nyugati tudományok gondolat-kincsét és módszereit. Most az európai „mag” (Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Belgium, Hollandia, Svájc) és Európa fennmaradó része, a „periféria” kölcsönös kapcsolatát választották témául az iparosítás korában. Ebben elvetették a naív kizsákmányolási elméleteket, amelyekről éppen a centrum és a periféria szembenállításánál oly gyakran lehet hallani és ehelyett – anélkül, hogy a fejlett államoknak a kevésbé fejlettekre gyakorolt hatását tagadnák –, az utóbbiak lehetőségeinek sokrétűségét hangsúlyozzák.

A különböző reakciók ok-okozati összefüggésének problémájánál a szerzők említik a népesség növekedését, az oktatást és képzést, az állam szerepét; nagyobb hangsúlyt fektetnek a külkereskedelemre és a fontosabb exportcikkek sajátosságaira. „Annak ellenére, hogy többízben nehéz helyeken eltérnek a

'feudálisból' a 'polgári' társadalomba való átalakulás homályos tézise felé, átgondolt, meggyőzően alátámasztott munkáról van szó, amely több ízben az Európa iparosításáról szóló mostani vita legérdekesebb helyeihez kapcsolódik és azt eredetien vezeti tovább. Nemcsak a történészek, hanem a fejlődéssel foglalkozó kutatók is gyakran fognak tanácsért fordulni hozzá."

– *Ism.*: Saul, S.B. (Univ. of York) – *The Economic History Review* 36. 1983:3. 471–473.

Az ismertetés érdemi észrevételei: Berend és Ránki néhány olyan faktort vizsgál meg, ami meghatározta Európa perifériájára eső országok növekedését a 19. században. Illusztratív anyaga és általánosított következtetései révén sok kérdésre választ ad. A könyv egyes részei problematikusak, pl. a kereskedelmi feltételekről szóló, melyet az árfeltételekkel kapcsolnak össze, teljesen figyelmen kívül hagyva a termelékenység kérdését.

– *Ism.*: Tipton, Frank B. (Univ. of Sydney) – *The American Historical Review* 88. 1983:4. 975–976.

Az európai „perifériának” az észak-nyugati európai „mag”-országokkal való kapcsolatának részletes kifejtése Berend és Ránki számára olyan keretet biztosít, melyben sűrített, ugyanakakor figyelemreméltóan teljes képet tudnak nyújtani Skandináviától Oroszországon, Kelet-Európán és a Balkánon keresztül Olaszországig és az Ibér-félszigetig terjedő ív országainak gazdasági fejlődéséről.

Berend és Ránki bírálják Gerschenkron gazdasági elmaradottsággal kapcsolatos elméletét. Wallerstein és a különféle „függőségi” elméletek képviselőiről bebizonyítják, hogy a „maghoz” tartozó országok nem egyszerűen csak kiszákmányolták a perifériát. A mag és a periféria közötti komplex kölcsönhatás eredménye minden esetben a periféria regionális történelmi múltjától, valamint a kezdeti kontaktusfelvétel specifikus időszakának adott körülményeitől függött. Míg a 18. század végén a periféria területei alapvetően azonos társadalmi-gazdasági szerkezetűek voltak, addig 1914-re erősen elütöttek egymástól. Skandinávia a mag részévé vált, míg Olaszország, Magyarország és Oroszország egyes területei „a teljes gazdasági átalakulás útján voltak”. Dél- és Dél-Kelet-Európa egyes területei „még alig kezdték el... vagy megrekedtek a kezdeteknél”.

Berend és Ránki a 19. században végbement folyamatot lenini terminológiával „kapitalista felhalmozásnak” minősítik.

A szerzők kitűnően és nagyon olvasmányos formában fejtegetik az európai periféria fejlődésének gazdasági okait. Lakosság, tőkekiáramlás, fejlődés-átvétel, nemzetközi kereskedelem, exportiparágak növekedése, főszektorok, és ezek hatása a periféria országainak hazai gazdaságára, mind olyan faktorok, amelyeket a szerzők bámulatra méltóan kezelnek, és amelyek közötti kapcsolatok világosan kirajzolódnak. A könyv a nemzetközi politikai rendszerek szisztematikusan elemzésének hiánya és a „függőséggel” és „periferizálódással” kapcsolatos elméletekre vonatkozó kritikájuk fontos összefüggéseknél hiányos marad; – a könyv érdekes, tartalmában intelligens kísérlet egy széleskörű és

fontos téma elemzésére. Megéri, hogy mindazok, akiket az európai gazdasági fejlődés érdekel, elolvassák.”

BEREND, T. IVÁN – SZUHAY, MIKLÓS (szerk.): A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944. Bp. 1978. – *Ism.*: KLOCKE, H. (Pöcking) – Ungarn-Jahrbuch 12. 1982–1983. 277–278.

„A könyv egyes fejezeit különböző munkatársak készítették. Az egész munka a magyar gazdaság és a magyar társadalom tartalmában nagyon gazdag, sűrűn megírt fejlődéstörténete a 19. század közepétől a 20. század közepéig. Bizonyos kétségek felmerülnek, hogy vajon az egész periódust már kapitalistának lehetett-e nevezni, hiszen Magyarországon a kapitalizmus előtti korszak vonásai még erősen hatottak...”

RÁCZ, ISTVÁN: A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon, 1849–1914. Bp. 1980. Akadémiai Kiadó, 238. – Agrártörténeti tanulmányok, 8. – *Ism.*: KLOCKE, H. (Pöcking) – Ungarn Jahrbuch, 12. 1982–1983. 279–281.

„...Az igen széleskörű adat- és számhalmaz feldolgozása néhány fejezet olvasását kissé fárasztóvá teszi, azonban az ábrázolásban és az ítélkezésben következetes vonal mutatkozik meg. Talán az kérdéses, hogy vajon a nincstelenek és törpebirtokosok anyagi helyzete túlságosan sötéten van-e ábrázolva, mindezekelőtt nemzetközi összehasonlításban.”

KOSÁRY, DOMOKOS: Széchenyi Döblingben. Bp. 1981. Magvető K. – *Ism.*: Deák, I. (Columbia Univ.) – The American Historical Review, 89. 1984:1. 164–165.

„...Kosáry Domokos írása Széchenyi életének utolsó éveivel, az 1848–1860 közötti döblingi elmegyógyintézeti tartózkodásával foglalkozik. Bár Széchenyi öngyilkosságának 120. évfordulóján, 1980-ban került nyomdába az írás, a monográfia ténylegesen vagy húsz évvel korábban íródott, az 1950-es évek végén, amikor is az író maga is visszavonultan élt, jóllehet nem saját akaratából. Mint ahogyan Kosáry őszintén elmagyarázza könyvének bevezetőjében, a kézirat 'egy magányos szobában' íródott...”

Kosáryt azóta teljes mértékben rehabilitálták, nem olyan régen a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották. Most, kb. hetvenévesen, egy, a 18–19. századi magyar politikai és művelődéstörténettel foglalkozó kiemelkedő tudományos munkásságra tekinthet vissza. De éppen mivel Kosáry Domokost nagyszámú írás dicséri, nem barátságtalan dolog kimondani, hogy ez a monográfia magán viseli születésének különleges körülményeit, bár az írás egyszerű példája a gondos dokumentálásnak. A könyv azonban könyörtelenül vádolja az osztrák neoabszolutizmust, amely felelőssé tétetik nemcsak Széchenyi rosszabbodó idegállapotáért, hanem öngyilkosságáért is. Ez számomra túlzásnak tűnik.

Az 1850-es Habsburg neoabszolutizmus reakciónak és gonoszának ábrázolása hagyományokkal rendelkezik a magyar történelemkutatásban. A valóságban azonban a Bach-rezsim meglehetősen toleráns és humánus volt, különösen a nemzetiségek jogait illetően, a kisebbségek Magyarországon abszolút többséget képviseltek. A rezsim ugyanakkor sem gazdaságilag, sem pedig társadalmi-

lag nem volt sikertelen. Végül, egyáltalán nem volt népszerűtlen, még a magyar lakosság körében sem. Széchenyi maga sem tudta, hogyan ítéljen meg egy ilyen rendszert, amely elnyomta a magyar autonómiát és határozottan antiarisztokratikus volt, de ugyanakkor pragmatikus és modern is.

Kosárynak az osztrák imperializmus – mely valóságban egy gyenge hatalom volt, különösen Magyarország segítsége nélkül – elítélésével kapcsolatos jelen kritikája azonban nem csökkenti a szerző tudományos adalékának értékét. Többek között számos apróbb és nem oly apró kérdésre – amelyekkel kapcsolatban régóta vitáztak a magyar történészek – választ talált.”

PUSKÁS, JULIANNA: From Hungary to the United States, 1880–1914. (Magyarországból az Egyesült Államokba.) Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó, 225. — *Ism.*: Kovács, M.L. (Univ. of Regina) – The American Historical Review 89. 1984:1. 165–166.

„Puskás Júlianna szóbanforgó kötete a szerző magyar nyelvű munkája alapján készült, amely számos statisztikai, jogi és más forrásanyagot tartalmaz a függelékben, valamint amerikai-magyar társaságok jegyzékeit és interjú-szövegeket. Az olvasók minden bizonnyal szívesen vettek volna bibliográfiai- és forrásjegyzeteken kívül egy név- és helységmutatót.

Bár Bales Mária Magyarországon elkészített fordítása általában jó, néhány ábrát óvatosan kell kezelni, például az „Industrial Workers” c. táblát (5. és 6. táblák, a 34. ill. 36–37. oldalakon), amelyek nem felelnek meg a magyar verzió „önálló iparos” elnevezésnek, ami ténylegesen „önálló iparost” jelent. (Az angol kifejezés „ipari munkás”-nak felel meg!) A táblák egy részében számszaki eltérés is található az eredetihez képest, valószínűleg nyomdai elírás következtében. A könyv gazdag információanyagot tartalmaz (első két részében), az első az emigránsokra és az emigrációra vonatkozik, míg a második az Egyesült Államokban uralkodó állapotokkal foglalkozik. A feltárt tények és következtetések a migráció és letelepedés jobb megértéséhez nyújtanak segítséget. Például arról kapunk képet, hogy „az 1880 és 1914 közötti évtizedek alapvetően az emigránsok vándorlásának évtizedei voltak, nemcsak az Egyesült Államokban, hanem a régi és az új haza között is; ezek ugyanakkor az etnikai csoportosulás éve is voltak”. ...

... Puskás egyik be nem vallott célja az, hogy megcáfolja azokat az állításokat, melyek szerint az 1880–1914 közötti lakossági változásokat, amelyeket a magyar statisztikák numerikus egyenlegében a mérleget a magyarok irányába húzták le, a budapesti kormány ösztönözte volna...

Ennek a modern és átfogó tanulmánynak a publikálása úgy tekintendő, mint jelentős mérföldkő a magyar kulturális és külpolitika változásaiban. Az 1960-as évek végéig az emigráció-kutatást és az etnikai kutatást nem bátorították az országban. A téma világméretű újjászületésével ezek a diszciplínák is kezdtek népszerűvé válni Magyarországon. Az érdeklődést tovább fokozta az azok sorsáért való növekvő aggodás, akik a világ magyarjai egyharmadát képezve nemzeti kisebbségekben élnek többnyire azokban a szomszédos országokban, amelyek a Trianoni Szerződésből hasznot húztak.”

– *Ism.*: MW. – Slezský sborník (Opava) 82, 1984:4. 311–312.

A munkát a fejezetek címszerű bemutatása alapján ismerteti; hiányolja, hogy a szerző a könyv végén nem készített egy rövid tényzerű összefoglaló fejezetet, de más bíráló megjegyzést vagy észrevételt nem tesz. A monográfiát hasznos kézikönyvnek tartja a témával kapcsolatos további kutatások számára.

SZABÓ, ERVIN: *Socialism and Social Science. Selected Writings of Ervin Szabó.* (Szocializmus és társadalomtudomány. Válogatott írások, 1877–1918.) Ed. Litván, György – Bak, János M. Routledge and Kegan Paul, London, Boston, Henley, 1982. 215. – *International Review of Social History* 28. 1983:1. 167–168.

„Az 1918 előtti magyar szocialisták közül Szabó minden bizonnyal azok közé tartozott, akik szorosán követték a nemzetközi szocializmus és a munkásmozgalom fejlődését. Irodalmi munkásságának relatíve rövid időszakát (1890–1918) a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Marx–Engels-interpretációjával szembeni egyre kritikusabb hozzáállás, az SzDP „Jassalleanus” gyakorlatának elutasítása és az olasz–francia szindikalizmus iránt érzett növekvő szimpátia jellemezte.

Ezek a reprezentatív válogatások, amelyek többsége első ízben kerül idegen nyelven az olvasó elé, és amelyet szakszerű bevezetés és jegyzetek egészítenek ki, jó lehetőséget biztosítanak Szabó gondolatébresztő nézeteinek megismeréséhez.”

MAKKAI, LÁSZLÓ: *Second Servage et Capitalisme.* *Acta Historica* 27, 1981. 425–448. – *Ism.*: Kazimír, Š. – *Historický časopis* (Bratislava) 31, 1983:2. 289–290.

A recenzor véleménye szerint a második jobbágyságról szóló közel 100 éve folyó vitában Makkai új, figyelemreméltó aspektusokat vet fel, ámbar a problémának csupán a kapitalista típusú piac (a nyugat-európai kapitalista rendszer és a kelet-európai második jobbágyság közötti szoros összefüggésre való le-redukálás) alapján történő vizsgálatot egyoldalúnak tartja és a következő évek kutatásainak kell Makkai feltevéseit alátámasztani vagy cáfolni.

LUKÁCS, LAJOS: *The Vatican and Hungary 1846–1878. Reports and Correspondence on Hungary of the Apostolic Nuncios in Vienna.* (Vatikán és Magyarország 1846–1878. Jelentések és levelezés Magyarországról a bécsi apostoli nunciustól.) Ford.: Kormos Zsófia. Bp. 1981. Akadémiai K. – *Ism.*: Bárány, G. (Univ. of Denver) – *East European Quarterly* 17. 1983:4. 504–506.

„A recenzor 1967-ben Széchenyiről írt munkájának személyes tapasztalataiból kiindulva ismeri, hogy a vatikáni archívumban folytatott kutatás milyen eredményeket hozhat. A szerző és a vatikáni hatóságok együttműködő erőfeszítéseinek eredményeképpen, utóbbi IX. Pius uralkodásával kapcsolatos kutatásokhoz az 1960-as évek végén nyitotta ki kapuit, egy sor okmányt saját alá rendezhetett. Külön dicséret illeti a Magyar Tudományos Akadémia kiadóját, amely nemcsak egy szépen illusztrált és nyomtatott forrásgyűjteményt bocsájtott rendelkezésünkre, hanem angol nyelvű annotációt is és egy

könyvnyi bevezetőt. Bár a fordítás egyenlőtlen, a nem-magyar történészek kimondottan hasznosnak fogják ítélni.”

- *Ism.*: Adriányi, G. (Königswinter) – Ungarn-Jahrbuch 12. 1982–1983. 282–283.
 „... A mű tudatosan zárja ki az egyháztörténetet. Ez azzal az előnnyel jár, hogy Magyarország általános politikátörténetét nagyon behatóan és az európai történelem kontextusába ágyazottan lehet vizsgálni. Azonban a hátrány is nyilvánvaló: az egyházpolitikai, ill. belső egyházi folyamatok végső okukban tisztázatlanok maradnak (...). A könyv különösen forráspublikációi révén igen nagy mértékben gazdagítja a magyar egyháztörténetírást és kiváltképp abba a régi magyar hagyományba illeszkedik, amely 1933-ig a vatikáni levéltár kutatását szorgalmazta.”
- *Ism.*: Gordon, B. (Mills College) – The American Historical Review 88. 1983:5. 1295.

Bevezetőjében Lukács kijelenti, hogy könyve elsősorban inkább általános európai politikátörténet és partikuláris magyar politikátörténet, nem pedig egyháztörténet. Sem ő, sem pedig a pápai nuncius nem mond újat az 1846–1878-as forrongó évek társadalomtörténetéről vagy a nemzeti konfliktusok kifejlődéséről. A vatikáni politika labirintusa azonban Lukács könyvében megvilágítást nyer. Például, az 1855-ös konkordátumról, amelyet néhány liberális történész döntő győzelemnek minősített a reakciós pápaság részéről a felvilágosult erők ellen, kiegyensúlyozottabb véleményt közöl.

Lukács arra használja fel a nuncius leveleit, hogy bebizonyítsa, a konkordátum aláírása nem azonos annak végrehajtásával.

A könyv jelentősége abban van, hogy bepillantást enged a nuncius jelentéseibe, mivel Lukács kiválasztotta a Magyarországgal valamilyen módon összefüggésben lévő kommunikéket ... IX. Pius bécsi bürokratáinak korlátolt álláspontja Lukács gyűjteményében abszolút világossá vált.”

- *Ism.*: Adriányi, G. (Bonn) – Südost-Forschungen 1983. 369–371.
 „Ahogyan Lukács, akinek tanulmányait gondos forráskutatás, más országokat is felölelő összehasonlító ábrázolási mód, valamint marxista interpretáció jellemzi, a magyar kiadás előszavában hangsúlyozza, nem szándékozott magyar egyháztörténetet írni, hanem a világi történelmet pontosítani a bécsi nunciatura anyagából. Ez természetesen bizonyos szűkítést is jelent. A munka nagy előnye a téma behatárolása, Magyarország politikátörténetének rendkívül aprólékos és nagyon pontos felvázolása, amelyet a szerző az összeurópai fejlődésbe ágyazott – az egész modern nyugat-európai szekunder irodalom bevonásával! –. Az ilyen témabehatárolás hátránya azonban az a tény, hogy néhány történeti jelenség a magyar társadalomban és egyházban – amely bizonyára tartós hatást gyakorolt – tisztázatlanul marad, mert egyházi és egyházpolitikai gyökerei nincsenek feltárva. Ez különösen érvényes Scitovszky és Simor hercegprímások egyházpolitikájára, a magyar püspöki kar magatartására, az 1855. évi konkordátum érvényességére, az első vatikáni zsinatra és az ún.

placetum-harcra vonatkozóan. Miután a szerző kizárólag a politikatörténetre szorítkozik, teljesen figyelmen kívül hagyja az egyház belső életét.

A magyar püspököknek a forradalommal szembeni magatartására vonatkozóan a szerző világos revízióját adja annak az eddig hivatalos és egyoldalú álláspontnak, melyet Andics Erzsébet dolgozott ki (Kirchliche Reaktion 1848–1849. Bp. 1948.) Így jut a szerző kiegyensúlyozottabb és helyesebb ítéletekhez, különösen a kinevezett primás, Hám esetében.

A második fejezet az „Ellenforradalom és abszolutizmus” címet viseli és az ún. konkordátum-korszakot (1849–1859) és a neoabszolutizmus (1859–1867) egyházpolitikáját tárgyalja. A szerző ebben a fejezetben is sokoldalúságra és objektivitásra törekszik, mégis majdnem teljesen hiányzik a konkordátum politikai háttere.

A recenzens semmi esetre sem a szerző véleményét osztja Falcinelli nuncius tevékenységét illetően. Ez a nuncius is bizonyára kitűnő informátorokkal rendelkezett, mint Lonovics, Biró és gróf Eszterházy Móric püspökök, hozzájárulhatott Schmerling miniszterelnök megdöntéséhez is, de bécsi hivatalában nem állta meg a helyét (vö. Gabriel Adriányi, Ungarn und das I. Vaticanum, Wien, Köln 1965. 102–105.) A szerző az I. Vaticanumhoz fűződő magyar kapcsolatokat is túlságosan sommásan intézi el: nem egyszer a kormányzat és a püspöki kar kényes viszonya (tulajdonképpen egy hallgatólagos szövetség) derül ki. Az egyház tulajdonképpeni belső ügyeivel teljesen értetlenül áll szemben.

Az utolsó fejezet a dualizmus első decenniumával foglalkozik, s a fenti kritikai megjegyzések erre a fejezetre is vonatkoznak. A kötetet 16 korabeli metszet, két térkép, valamint név- és helységnévmutató egészíti ki.”

ERDŐDY, GÁBOR (szerk.): Demographie, Bevölkerungs- und Agrarstatistik. Akadémiai Kiadó, 1982. 129. — *Ism.*: Kropf, Rudolf (Linz) — Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie 31. 1983:1. 95.

A szerző a tanulmánykötetben szereplő írások felsorolása után egyetlen kritikai megjegyzést tesz: „A könyv címe némileg félrevezető, mert nem minden cikk foglalkozik ezzel a témával.” Magyar részről e kötetben MÁTRAI László, PACH Zsigmond Pál, KATUS László, PUSKÁS Julianna tanulmánya szerepel.

GALÁNTAI, JÓZSEF: Die Österreichisch-ungarische Monarchie und der Weltkrieg. Bp. 1979. Corvina, 406. — *Ism.*: Glassl, Horst (München). — Ungarn-Jahrbuch 12. 1982–1983. 285–286.

„... Az ismert forrásgyűjtemények és standard-ábrázolások mellett Galántai még publikálatlan forrásanyagot is felhasznál. Az ismeretlen forrásokkal a szerző néhány eddigi nézetet — különösen Tisza magatartásáról — korrigál. Egészében szemlélve Galántai könyve fontos tanulmány azoknak a kutatásoknak a sorában, amelyek az első világháborúval foglalkoznak.”

1919.

TOKODY, GYULA: Deutschland und die ungarische Räterepublik. Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó. – *Ism.*: Spira, Th. (Univ. of Prince Edward Island) – The American Historical Review 88, 1983:5. 1295–1296.

„A szerény kötet azt vitatja, hogy a német–magyar kapcsolatokat a Magyar Tanácsköztársaság idején elsősorban az opportunizmus, nem pedig ideológiai megfontolások ásták alá. A németek félték a bolszevizmustól, de szerették volna megőrizni csapataikat és beruházásaikat Magyarországon, míg Magyarországnak is szüksége volt a német szénszállítmányokra és erkölcsi támogatásra a béketárgyaláson. Tokody Gyula összeállítást közöl a német sajtóból, a politikai és diplomáciai véleményekről, hogy bebizonyítsa, a magyar kommunista rezsimmel kapcsolatban milyen sokféle pozitív és negatív reakció látott napvilágot” ... „Tokody ritkán tér el a tudományos elfogulatlanság útjáról, és elkerüli a marxista zsargont” – állapítja meg Spira Th., ugyanakkor kifogásolja, hogy a könyv nem oszlik fejezetekre, nincs benne tartalomjegyzék, bibliográfia vagy tárgymutató.

– *Ism.*: Krusenstjern, Benigna von (Göttingen) – Jahrbücher für Geschichte Ost-europas 31. 1983:4. 613–614.

„Tokody részletesen foglalkozik a Bajor Tanácsköztársaság előtörténetével és eseményeivel. Ami a német–magyar aspektust illeti, bár bemutatja azt a visszhangot, amelyet a Magyar Tanácsköztársaság felhívása Bajorországban és a Bajor Tanácsköztársaság felhívása Magyarországon keltett, azt a kérdést azonban nem tárgyalja, hogy milyen szerepet játszott Magyarország a bajor eseményekkel kapcsolatban.”

– *Ism.*: Kováč, D. – Historický časopis (Bratislava) 32, 1984:4. 656–657.

A munka jelentőségét a recenzor abban látja – annak ellenére, hogy számos kérdésre adott válasza még nyitva marad és a Bajor Tanácsköztársaság jelentőségét, a németországi forradalmi eseményekben betöltött szerepét túlértékeli –, hogy nem kis mértékben járul hozzá az első világháború utáni bizonyult középeurópai fejlődés összefüggéseinek feltárásához és tisztázásához.

– *Ism.*: Aszaturov, Sz. – Derzsaluk, N. = Novaja i Novejszaja Isztorija, 1983:6. 200–201.

Az eredetileg 1980-ban magyarul megjelent mű német nyelvű kiadását ismeretik a recenzensek, méltatva, hogy számos, eddig ismeretlen magyar, osztrák és nyugat-német levéltári anyagokat dolgozott fel a szerző. Újszerűnek találják magát a kérdés felvetését, hogy t.i. végre nem csupán a Tanácsköztársaság belpolitikai fejlődését, hanem a proletár internacionalizmuson alapuló magyar–bajor kapcsolatokat is elemzi a kötet.

1919–1945

L. NAGY, ZSUZSA: *The Liberal Opposition in Hungary, 1919–1945*. Bp. 1983. Akadémiai K. 143. – *Ism.*: Vermes, Gábor P. (Rutgers Univ.) – *The American Historical Review*, 89. 1984:4. 1112–1113.

„L. Nagy Zsuzsa, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének főmunkatársa, a témával foglalkozók közül az elsők között van és jó olvasni fő művét angolul... A könyv második fele kitűnő. ... A könyv hiányossága abban áll, hogy a szerző adottnak veszi az olvasó magyar történelemre vonatkozó ismeretét. Feltétlenül kellene egy bevezető fejezet a további kiadásoknál, ami a történelmi háttérrel mutatja be és a névmutatóban rövid életrajzot közöl...”

– *Ism.*: K.T. – *Československý časopis historický* (Praha) 32, 1984:6. 921–922.

– *Ism.*: A. Hrnko. – *Historický časopis* (Bratislava) 32, 1984:3. 502.

FEJES, JUDIT: *Magyar–német kapcsolatok 1928–1932*. Bp. 1981. Akadémiai K. 154. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. Új sorozat 93.) – *Ism.*: Schödl, Günter (Erlangen) – *Südost-Forschungen*, 1983. 378–379.

„A szerző disszertációja (1976) alapján világos és informatív áttekintést ad a magyar–német kapcsolatokról. Különös figyelmet szentel a kereskedelem-politikai fejlődésnek, amely a cím alapján nem feltétlenül várható. Viszonylag rövidre sikerült a diplomácia-, had- és kisebbségtörténelmi tényállások tárgyalása.

Ez az elsőbbség azonban nem befolyásolta a szerzőt abban, hogy a kereskedelem-politikai-gazdasági jelenségek összefüggésénél figyelmen kívül hagyja Közép-Európa összpolitikai fejlődését. A gazdaság és politika viszonyáról szóló fejtegetések nagymértékben empirikus tájékozódáson alapulnak, amely helyzetre vonatkozó, differenciált bizonyítási módot tesz lehetővé.”

ÁDÁM, MAGDA: *La Hongrie et les accords de Munich* (Magyarország és a müncheni egyezmény). – *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale et des conflits contemporains* 33. 1983:3. 1–21.

A tanulmány a magyar külpolitika alakulását kíséri figyelemmel 1937 ősze és 1939 tavasza közötti időszakban. Elemzi a müncheni egyezmény előzményeit, magyarországi vonatkozásait és hatását ez ország helyzetére.

RÁNKI, GYÖRGY: *Economy and Foreign Policy: The Struggle of the Great Powers for Hegemony in the Danube Valley, 1919–1939* (Gazdaság és külpolitika, a nagyhatalmak erőfeszítései a Duna-medence hegemoniája érdekében, 1919–1939.) – *East European Monographs*, Columbia Univ. Press, New York, 1983. – *Ism.*: Teichova, Alice (Univ. of East Anglia) – *The American Historical Review* 89. 1984:4. 1104–1105.

„... Bár Ránki meggyőző bizonyítékokat ismertet a külföldi tőkének az 1920-as években játszott szerepéről, és az 1930-as évek exportpiacáról, mégis,

az a következtetése, hogy Németország ténylegesen visszanyerte a Duna-medencében a hegemóniát 1938 előtt, kevésbé hihető.

Ránki könyve a már befejezett és a még folyamatban lévő kutatások eredményein alapszik. Ugyanakkor összefoglalását jelenti mind Ránki, mind magyar kollégái nemrég megjelent munkáinak, melyek a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában láttak napvilágot. Ebben az értelemben szintézist jelent ... Ránki hajlik arra, hogy Magyarországot tipikusként tekintse az egész régióban, gyakran hangoztatva, hogy „ugyanaz vonatkozik a többire is”. Ez azonban eltakarja a Duna-menti államokban meglévő jelentős különbségeket. Ránki könyve olyan kérdéseket is felvet, melyek mindezeidig válasz nélkül maradnak, és amelyeket az európai történelem interpretálása során meg kellene világítani.”

TILKOVSKZY, LÓRÁNT: Pál Teleki (1879–1941). A Biographical Sketch. Bp. 1974. Akadémiai K. 70. (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, Bd. 86.) – *Ism.*: Henning, Norbert (St. Augustin) – Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 6. 1983:2. 208–210.

„... Tilkovszky Lóránt igen alapos forrástanulmány után, időlegesen elfelejtett, vagy szándékosan titokban tartott dokumentumok bevonásával tette fel a kérdést: Ki volt tulajdonképpen Teleki Pál? Zavaróan hat először, hogy az angol kiadásban az eredeti kiadás címét „Legenda és valóság” az inkább semmitmondó „Életrajzi vázlat” címre lágyították. Az olvasó azonban nagyon hamar meg fogja állapítani, hogy olyan megalapozott tanulmányról van szó, amely nagyhatású, bőséges anyagot ölel fel. Az elején Teleki életútjának első szakasza áll; a történezt és kortörténezt azonban lebilincseli az a három fejezet is, amelyek, kezdve a trianoni békeszerződéssel, a német segítséggel történő határrevíziónt át a politikus életének fatális végéhez vezetnek. ... Tilkovszky igen behatóan világítja meg Telekinek a nemzetiszocialista Németországhoz fűződő bonyolult kapcsolatát. ...”

A recenzens mindazoknak ajánlja ezt a „tudományosan megalapozott, és mégis érdekfeszítően megírt tanulmányt”, akik a Duna-medence legújabbkori történelme iránt érdeklődnek.

1945-től napjainkig

IZSÁK, LAJOS: Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949. Bp. 1983. Kossuth K. 384. – *Ism.*: Hüfner, Lorenz. – Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 32. 1948:9. 840–841.

VIDA, ISTVÁN: 30 tone de aur se întorc acasă (30 tonna arany hazatért). – Magazin istoric, 1983. július, (Bukarest) 33–35.

A História 1979/3-as számában megjelent cikk rövidített közreadása a Magyar Nemzeti Bank javainak hazaszállítatásáról.

HOLLÓS, ERVIN – LAJTAI, VERA: Hidegháború Magyarország ellen 1956. Bp. 1982. Kossuth K. 355. – *Ism.*: Turko, N.G. – Novaja i Novejszaja Isztorija, 1984:3. 161–162.

A könyvismertetés méltatja azt a sokoldalúságot, amellyel a szerzők érzékel-
tetik, hogy az 1956-os törés előidézője mind a hibás magyar bepolitika, mind
a nyugati nagyhatalmak romboló erőinek aktivizálódása volt.

ANDORKA, RUDOLF: Household Structure and Work on Household or Auxiliary
Plots in the Contemporary Hungarian Village (Háztartási szerkezet és munka a
háztartásban, illetve a háztájiban a jelenkori magyar falvakban). – *East European
Quarterly*, 17. 1983:4. 469–489.

A tanulmány az 1970–76-os statisztikai adatok alapján mutatja be a mezőgaz-
dasági termeléssel foglalkozó falusi lakosság életének sajátosságait.

BEREND, IVÁN T.: The First Phase of Economic Reform in Hungary: 1956–
1957. (A gazdasági reform első szakasza Magyarországon, 1956–57.) – *The Journal
of European Economic History*, 12. 1983:3. 523–574.

A tanulmány bemutatja az 1956 utáni gazdasági célkitűzések megvalósulása-
nak sajátosságait, felszabadulás utáni magyar gazdaságpolitikát, egészen
az 1968-as gazdasági mechanizmus bevezetéséig.

Nemzeti-nemzetiségi kérdés

SZÜCS, JENŐ: Nation und Geschichte. Studien. (Nemzet és történelem. Tanulmá-
nyok.) Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 17. Köln–Wien, 1981. 378. –
Ism.: Silagi, Gabriel. – *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters Sonder-
druck* 40. 1984:1. 355–356.

„A tanulmánygyűjtemény témaválasztásának indoklása szerint, a nemzet
kérdése ma világszerte a nemzetközi munkásmozgalom egyik legégetőbb
problémája. Ezen túlmenően azonban a kötet a középkor iránt érdeklődők
számára nyújt információkat a magyar történelem forrásairól, természetesen
lényegében a könyv utolsó harmadában, attól elszigetelten, ami a jegyzetek
összefoglalásával a cikkek végén még rosszabb lesz, amennyiben a szerző a
jegyzeteket egyáltalán szükségesnek tartja. A korábbi magyar historiográfiával
szembeni polémia után – amely történetírás, az eseményeket főként udvari
és nemesi történetírók beszámolóit alapján igyekezett rekonstruálni, Szücs
azt meséli el, ami „valóban” volt, ami „tény” volt, miközben egy „szem-
tanúra”, vagy „korabeli magyarázatra” támaszkodik anélkül, hogy elárulná,
ki volt ez a forrás a nyilvánvalóan helyes párttagsági könyvvel. Továbbá az
ember néhány nagyon általános kijelentést inkább átugrana a könyvben. ...”

– *Ism.*: Graus, Frantisek (Basel) – *Historische Zeitschrift*, 237. 1983:1. 158–159.

„Üdvözlendő, hogy Szücs Jenő magyar gyűjteményes kötete, amely a szerző
1974-ből származó cikkeit tartalmazza, most hiánytalanul, német fordításban
is megjelent. A szerző az anyag, különösen a „nacionalizmus” középkori

magyar formáinak elismert szakértője. Mint a nemzetiségi problematikánál általában, a történelmi fejtegetéseket személyes tapasztalatok szövik át; a gondolatokat erősen befolyásolták a „szocialista hazafiság” szerepéről folytatott korabeli viták – ismeretes, hogy a marxista történettudománynak és elméletnek a nemzetiségi kérdéssel megvan a maga egészen különös keresztje. Ezért alig lepődik meg az olvasó, hogy a magyar nacionalizmusról szóló fejtegetéseknél a régi szentkorona országaiiban élő nem-magyar nemzetiségek kérdését gondosan kihagyták.

A szerző a könyvben nemcsak a magyar nemzet kialakulásába nyújt bepillantást a középkorban, hanem összességében elméleti meggondolásokat is e fejlődés középkori típusairól, aminél bizonyos ellenvetéseket lehet tenni a tipizálás ellen (a vita sok kérdésben jelenleg is folyik). Összességében kétségtelen, hogy fontos adalékról van szó az ún. polgárosodás előtti kor nemzetiségi kérdésének modern vitájához, egy olyan ország példáin keresztül szemlélítve, amelyben a nemzetiségi kérdés hosszú ideig jelentős szerepet játszott.”

NIEDERHAUSER, EMIL: *The Rise of Nationality in Eastern Europe*. Bp. 1982. Corvina K. 340. – *Ism.*: Šmerda, Milan. – *Časopis matice moravské* 102, 1983:3–4. 375–378.

A recenzor a „Nemzetek születése Kelet-Európában” címen 1976-ban megjelent munka angol nyelvű kiadását ismerteti részletesen. Már a témája miatt is nagy érdeklődésre számot tartó könyvet alapjában véve pozitívan értékeli, s végén néhány kritikai megjegyzést fűz a munkához. Helyteleníti a szerző által kijelölt kelet-európai határokat, amelyek NDK-t kivéve a mai szocialista államok határvonalát követik, helyesebbnek tartotta volna, ha a konkrét topológiai álláspontból indul ki, mivel szerinte ez a megközelítési mód több lehetőséget kínált az egyes területek között meglévő eltérések és sajátos vonások alaposabb feltárására, az adott nemzet társadalmi struktúrája meghatározására; a recenzor szerint a szerző teljesen figyelmen kívül hagyta azokat a területi sajátosságokat, amelyek a nemzetté váló átalakulás folyamatát befolyásolták. Vitathatónak tartja az egyes részkérdéseket illető végkövetkeztéseket is. A monográfia végéhez csatolt bibliográfiát – amellyel bizonyos mértékig a hiányzó jegyzet-apparátust kívánja pótolni – eléggé alaposnak tekinti, de hiányolja belőle M. Hroch cseh és J. Chlebowczyk lengyel történész néhány fontosabb munkáját.

– *Ism.*: R.Z. – *Československý časopis historický* (Praha) 32, 1984:3. 442–443.

A recenzor a monográfia első három, tehát a téma elméleti kérdéseivel foglalkozó fejezeteit értékeli elismerően, de vitatottnak tartja pl. azt az állítást, hogy a nemzet és a haza fogalma a tárgyalt korszakban gyakorlatilag azonos fogalmat jelentett; ugyanakkor bírálja a szerzőt azért is, mert a csehországi nemzeti felvilágosodás bibliográfiai adatainál főleg a nyugati irodalomra hivatkozik.

SPIRA, GYÖRGY: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarorszá-
gán. Bp. 1980. Kossuth K. 245. – *Ism.*: Révész, László (Bern) – Ungarn-Jahrbuch,
12. 1982–1983. 281.

„Mint ahogyan Spira bevezetőjében hangsúlyozza, könyve kevés ismeretlen
részletet tartalmaz. Ennek ellenére az 1848/49-es Magyarország nemzetiségi
politikájának kitűnő összefoglalásáról van szó. A szerző az évtizedeken keresz-
tül oly sok érzelmet kiváltó kérdést objektíven és józanul tárgyalja. ... A szer-
ző egy sor fontos forrást is közöl. A könyv fontos olvasmány mindazok szá-
mára, akik a magyarországi nemzetiségi kérdés iránt érdeklődnek.”

Ausztria

SOMOGYI, ÉVA: Von Zentralismus zum Dualismus. Der Weg der deutschösterrei-
chen Liberalen zum Augleich von 1867. Bp. 1983. Akadémiai K. VIII, 124. –
Ism.: P. Bě. – *Československý časopis historický* (Praha) 32, 1984:1. 127.

A munka rövid tartalmi összefoglalása, melynek végén a recenzor megjegyzi,
hogy a szerzőnek nagyobb figyelmet kellett volna fordítani a vizsgált prob-
lémakör nemzetközi-politikai összefüggéseinek feltárására.

– *Ism.*: Malír, Jiří. – *Časopis matice moravské* (Brno) 103, 1984:1–2. 140–142.

A munka részletes tartalmi ismertetésén túl, amelyet a recenzor pozitívan ér-
tékel és értékesnek, hasznosnak tart, néhány bíráló megjegyzést is fűz. Főleg
a monográfiának a cseh történelem kérdéseit érintő néhány megállapításához.
Úgy látja, hogy a szerző néhány kérdést leegyszerűsítve tárgyal: pl. a feuda-
lizmus és az ausztro-szlavizmus bevezető értékelése; nem ért egyet azzal a
megállapítással sem, hogy a korabeli cseh politika három fő irányzata közül
jellemző vonása az ausztro-szlavizmus volt.

SOMOGYI, ÉVA: Vom Zentralismus zum Dualismus... Wiesbaden, 1983. VIII, 119. –
Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abt. Universal-
geschichte, Beiheft 13. – *Ism.*: Koch, Klaus. – *Österreichische Osthefte* 26, 1984:1.
89–91.

Somogyi Éva, aki a neoabszolutizmus specialistájaként, a választójog és a
parlamentarizmus kérdéskörében végzett kutatásaival megfelelő hírnevet
szerzett, ebben a tanulmányában mindenekelőtt kiegyensúlyozottsággal tűnik
ki. A törekvés, hogy nem alkalmaz egyoldalú nemzeti történet szemléletet,
nem utolsósorban a szerző által feldolgozott forrásokban is visszatükröződik.
A korabeli újságok természetesen különleges jelentőségre tesznek szert, anél-
kül azonban, hogy a szerző abba a veszélybe kerülne, hogy magyarázatokkal
ellátott sajtószemlével úntatná az olvasót, amely sajnos túlságosan gyakran
fordul elő. Sajnálatos példák ellenére fordítást (Johanna Till) meglehetősen
sikeresen tarthatjuk, meg kell említeni azonban a nyomdahiábák már zavaró
nagy számát, amelyért kizárólag a kiadó felelős. Ezt figyelmen kívül hagyva
a német változat megjelenését örömmel kell üdvözölni, ez a könyv sikeres

utalás arra, hogy a történész mennyiben tudja megkerülni az éppen Magyarország esetében uralkodó nyelvi korlátokat – ha ez a példa nem is teremt iskolát.

KEREKES, LAJOS: Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn, 1918–1922. (St. Germain-től Genfig. Ausztria és a szomszédos államok, 1918–1922). Wien – Köln – Graz, 1979. Böhlau, 415. – *Ism.*: Seewann, Gerhard (München) – Südost-Forschungen 1983. 353–356.

„Az osztrák Első Köztársaság történetének a magyar történettudományban ezidőszerint bizonyára legjobb ismerője Ausztria nemzetközi helyének és külpolitikai kapcsolatainak (1918 októbere és 1922 októbere között) koncepcióban, célkitűzésben és részletességben mindenképpen kiegyensúlyozott ábrázolását nyújtja. Kerekes örvedetes módon messze maga mögött hagyja a hagyományos diplomáciatörténeti szemlélet-módot, mivel mind a külpolitikailag releváns döntési folyamatok belső előfeltételeit és politikai alapjait bevonja, mind pedig a bajorországi, ausztriai és magyarországi nacionalista-revizionista köröknek adekvátan csak ilyen aspektusból megragadható kísérleteit. Ezek a körök a kormányzatok hivatalos külpolitikája mellett az államok közötti kapcsolatokban saját, felforgató politikájukat folytatták, gyakran a hivatalos helyek tudtával és aktív támogatásával, vagy engedélyével. Ehhez Kerekes eddig alig ismert anyagok meglepő bőségét tárta fel...”

– *Ism.*: Burian, Peter (Köln). – Zeitschrift für Ostforschung 32. 1983:1. 142–143.

„A szerző az Anschluss-kérdést és Ausztriának Magyarországhoz fűződő kapcsolatait részletesen tárgyalja, ezzel szemben az olasz és a jugoszláv szomszéd problémáit, amelyek az osztrák háború utáni politika számára jelentősek voltak, rövidebben ábrázolja. Kerekes meggyőzően bizonyítja ítéletét az osztrák köztársaság kezdeti szakaszáról. A diplomáciai forrásokra való hivatkozás mellett majdnem említetlenül maradnak a közvélemény reakciói.”

(Az MTA Történettudományi Intézete Tudományos és Információs Osztály nyelvi referenseinek dokumentációja alapján összeállította. Liptsey Ildikó.)